

До спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 26

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора
Дешко Людмили Миколаївни
на дисертацію Фрідманської Вікторії Іванівни
на тему: «Конституційне право людини і громадянина на заробітну
плату»,
представлену на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук зі спеціальності
12.00.02 – конституційне право; муніципальне право
(081 – Право)**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Право людини і громадянина на заробітну плату закріплено в ряді міжнародних договорів, учасником яких є Україна. На виконання своїх міжнародних зобов'язань держава має створити ефективний внутрішньодержавний механізм його забезпечення.

Сьогодні формально це право закріплене в Конституції України. Для того, щоб воно не було декларативним держава має забезпечити соціальну спрямованість економіки, забезпечити реалізацію права громадян заробляти собі на життя працею і своєчасно одержувати винагороду за працю (статті 13, 43 Конституції України). Вирішальною в обґрунтуванні актуальності даного дослідження можна назвати позицію Конституційного Суду України від 29 січня 2008 року № 2-рп/2008 про те, що право заробляти собі на життя є невід'ємним від права на саме життя, оскільки останнє є реальним лише тоді, коли матеріально забезпечене.

Аналізуючи конституційне право на заробітну плату і досліджуючи питання гарантій реалізації прав працівників на справедливу оплату праці,

розуміємо, що фундаментом є питання не тільки мінімальної заробітної плати, а й справедливої оплати праці, що акумулюється в категорії на гідний рівень життя людини. Вивчаючи досвід зарубіжних країн із порушених питань, маємо зазначити, що перші закони про мінімальну заробітну плату ставили собі за мету служити гарантом захисту низькооплачуваних, найменш кваліфікованих працівників (зокрема жінок), а також подолання бідності.

Під час жорсткої економічної кризи 30-років минулого століття, Президент США Франклін Делано Рузвельт сказав, що не дозволить працювати у США жодному бізнесу, який сплачує зарплату нижчу за прожитковий мінімум. Не дивлячись на складне економічне становище США президент, як гарант конституції, став на позицію гарантій прав людини, а не бізнесу, що заслуговує на увагу.

В Україні, яка визнає себе соціальною і правовою державою, на нашу думку, необхідно провести перегляд правових підходів до визначення заробітної плати через реалізацію таких функцій як: соціальних, економічних, стимулюючих та відновлювальних. Оновлення правових підходів до заробітної плати, обумовлено, в першу чергу, рівнем доходів населення, які не забезпечують державних соціальних стандартів і гарантій на гідний рівень життя людини та членів його сім'ї.

Усе це свідчить про необхідність переосмислення наявного в Україні законодавчого підходу до забезпечення реалізації права людини і громадянина на заробітну плату. Проте, низка питань, особливо конституційно-правового характеру, залишаються дискусійними й такими, що потребують подальшої розробки.

У комплексі теоретична та практична важливість вирішуваних проблем, спрямованість рекомендацій, сформульованих В.І. Фрідманською, характер і значущість обговорюваних питань, а також нерозробленість проблеми в юридичній літературі й обумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження.

Позитивно оцінюючи актуальність дослідження Вікторії Іванівни Фрідманської, необхідно також відзначити, що тема дисертації виконувалася

відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затвердженим Постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» у 2015 році, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 року № 213-р., а також плану науково-дослідної роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015-2020 рр. Тема дослідження є складовою частиною комплексної теми «Конституційне будівництво в країнах Центральної Європи у XX-XXI ст.», яка розробляється науковцями Ужгородського національного університету (номер державної реєстрації 0198U007793).

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження. Визначаючи наукову новизну рецензованої роботи, слід вказати, що за характером і змістом розглянутих у ній питань вона є однією з перших спроб комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням останніх досягнень правової науки дослідити проблеми реалізації конституційного права людини і громадянина на заробітну плату.

Низка теоретичних положень, висновків і рекомендацій дисертанта мають наукову новизну і практичну значимість, цілком достатні для роботи рівня кандидатської дисертації. Положення, які висуваються на захист, загалом вдало структуровані дисертантом відповідно до встановлених вимог, є новими або містять значну частку новизни.

Можна констатувати, що дисертаційне дослідження Фрідманської В.І., як результат ґрунтовного наукового аналізу і власних міркувань автора, є новим поглядом на порушене в роботі коло проблемних питань. Цей напрямок дослідження видається особливо важливим у сучасних умовах становлення та розвитку конституційного права.

Однією з головних переваг представленого дослідження є підхід до аналізу поставленої проблеми, який знайшов відображення у структурі роботи. Так, найсуттєвіші наукові результати та ступінь їхньої новизни

знайшли своє відображення у авторських позиціях на сторінках тексту дисертації.

Зокрема, у *першому розділі* на загальнотеоретичному рівні дослідниця розкриває місце та роль права на заробітну плату в системі конституційних прав, зокрема досліджує його через призму природних прав та віднесення до соціально-економічних, а також розглядає їх в контексті можливості конституційно-правових обмежень. Значна увага приділена аналізу права на заробітну плату, яке регулюється міжнародними правовими актами та Основними Законами зарубіжних країн. Розкриваючи ознаки та сутність вищевказаного права, правильно визначається суб'єкт – «кожен» та об'єкт права – «заробітна плата». Здобувачка абсолютно правильно звернулась до дослідження первинних джерел, які передували його закріпленню в Конституції України. Із цього приводу правильно зосереджена увага на тому, що практична цінність здійснюваного дослідження дозволяє визначити хронологію нормативного визначення цього конституційного права, що надає змогу з'ясувати його сутність та зміст.

В роботі ґрунтовно опрацьовано як законодавчі, так і наукові тлумачення елементів досліджуваного конституційного права. Важливе значення відіграє дослідження поняття «заробітної плати», «винагороди» в міжнародних нормативних актах. Так, дисертантка звернула увагу на Загальну декларацію прав людини, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Конвенції Міжнародної організації праці.

При цьому у роботі при дослідженні права на заробітну плату розкривається його суб'єктивний характер, як такий, що характеризує природу відповідного поняття в повному обсязі з урахуванням сутнісного значення його конструктивних властивостей.

Другий розділ роботи здобувачка присвятила аналізу конституційних принципів як основ правового регулювання права на заробітну плату.

Так, аналізуючи конституційні принципи та верховенство права як концептуальну основу правового регулювання на заробітну плату авторка

виділяє такі принципи, як (рівність, гуманізм, справедливість, свобода, заборона дискримінації) та верховенство права. Також дається визначення права людини на заробітну плату – як ідеї, що базуються на найважливіших суспільних цінностях (гуманізму, справедливості, рівності та свободи), що мають загальнообов’язковий характер, є універсальними та стабільними, а також здатні регулювати відносини у сфері здійснення людиною права на заробітну плату незалежно від їх нормативного закріплення. При цьому верховенство права є концептуальною цінністю, що на основі таких своїх невід’ємних елементів як принципи справедливості, рівності, правової визначеності, пропорційності та інших, визначає сутність усієї правової системи України, регулює різні суспільні відносини, у тому числі, які виникають при здійсненні людиною права на заробітну плату. При цьому дисертанткою вдало визначається застосування конституційних принципів у сфері регулювання права на заробітну плату, як пряме (при їх закріпленні у Конституції України та актах трудового законодавства), так і опосередковане (при їх застосуванні у судовій практиці).

Значну увагу приділено у дисертаційній роботі принципам справедливості та гуманізму, як ключових конституційних засад регулювання права на оплату праці, а також принципам рівності та заборони дискримінації.

Зокрема, у роботі автор акцентує увагу на необхідності відображення важливості принципів справедливості та гідності у гарантуванні права на заробітну плату.

Вагоме значення для подальшого розвитку науки конституційного права має проведена автором ґрунтовна праця щодо пропозиції удосконалення положень статті 43 Конституції України, а саме:

- частину 4 статті 43 Конституції України викласти у такій редакції: «Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на гідну та справедливу заробітну плату, що відповідає кількості, характеру і якості праці, рівну оплату за рівну працю достатню для задоволення своїх потреб і потреб своєї сім’ї, не нижчу від визначеної законом».

- частину 7 статті 43 Конституції України викласти у такій редакції: «Кожна людина має право на виплату заробітної плати у повному обсязі, своєчасно у строк, встановлений законом».

Актуальним є обґрунтування дисертантом необхідності удосконалення положень Кодексу законів про працю України, зокрема викладення ст. 2-1 Кодексу у наступній редакції: «Гарантується принцип рівності у регулюванні трудових відносин, зокрема забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від певної ознаки (у тому числі залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, віку, сімейного та майнового стану, місця проживання, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їх прав, повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», а також сприяння особі у здійсненні такого повідомлення, за мовними або іншими ознаками, які не пов'язані з характером роботи чи умовами її виконання)».

Третій розділ дисертаційної роботи присвячений конституційним гарантіям реалізації права людини і громадянина на заробітну плату. Слід зазначити, що дослідниця приділила значну увагу дослідженню поняттю та видам гарантій права на заробітну плату, мінімальній заробітній платі як засобу забезпечення права людини на достатній життєвий рівень, а також удосконаленню закріплення на конституційному рівні гарантій реалізації права на заробітну плату та запропонувала ч. 1. статті 113 Кодексу законів про працю України викласти у такій редакції «Час простою не з вини працівника, в тому числі на період оголошення карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, оплачується з розрахунку не нижче від двох

третин тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу), але не нижче мінімального розміру заробітної плати».

Зазначений перелік результатів дисертаційного дослідження не є вичерпним. У цілому наукові положення, висновки, рекомендації, сформульовані у дисертаційній роботі, характеризуються новизною, достатністю, фундаментальністю, повнотою наукового обґрунтування. Автором дисертаційного дослідження коректно сформульовано елементи наукової новизни, їх кількість, кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

Належний ступінь обґрунтованості і достовірності наукових результатів дисертації забезпечується тим, що наукова позиція та сформовані висновки ґрунтуються на аналітичних даних, зібраних під час наукового пошуку. У роботі, в цілому, правильно визначено об'єкт та предмет дослідження.

Репрезентативною виглядає емпірична база дослідження, яку становлять вивчення і використання різноманітних джерел: рішень Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України, Верховного суду тощо.

Взагалі, використання матеріалів правозастосовної практики заслуговує схвальної оцінки. По-перше, текст дисертації містить значну кількість посилань на конкретні процесуальні акти правозастосування, за допомогою яких вдало ілюструються законодавчі і теоретичні положення. По-друге, використання матеріалів правозастосовної практики набуло у дисертації вигляду узагальненого аналізу відповідних матеріалів та оперування одержаними внаслідок цього аналізу даними.

Коректне формулювання дисертанткою об'єкта та предмета дослідження зумовило вдале обрання та використання методології наукового дослідження. При дослідженні було застосовано широкий комплекс як загальнонаукових, так і спеціальних методів, зокрема: формально-логічний, порівняльно-правовий, статистичний, спеціально-юридичний та ін. Аналіз дисертації дає підстави стверджувати, що Вікторія Іванівна Фрідманська на

належному рівні опанувала методи наукового пізнання, що дало їй можливість зробити виважені та науково обґрунтовані висновки.

Як випливає з тексту дисертації, В.І. Фрідманська є сумлінним науковцем, яка вміє структуровано та в логічній послідовності викладати та аналізувати теоретичний, практичний і законодавчий матеріал, формулювати виважені та узагальнені висновки, застосовувати різноманітні **методи наукового пізнання**. Методологічну основу дисертації складають загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень, зокрема: за допомогою методу діалектики, предмет дослідження розглянутий в його розвитку, логічній визначеності та історичній конкретності (розділ 1, 2, 3). За допомогою формально-логічного методу уточнено такі поняття: конституційне право людини і громадянина на заробітну плату (підрозділ 1.1); конституційно-правовий механізм реалізації права людини і громадянина на заробітну плату (підрозділ 2.2). Визначальна роль відведена порівняльно-правовому методу, який використано для співставлення положень вітчизняного та зарубіжного законодавства щодо досліджуваного права (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3). Статистичний метод застосовувався для узагальнення практики Європейського суду з прав людини, Конституційного суду України та Верховного Суду (підрозділ 1.1., розділі 2). Використання історико-правового методу надало можливість дослідити еволюцію ідеї закріплення в Конституції України права людини і громадянина на заробітну плату (підрозділ 1.3). Спеціально-юридичний метод дав змогу визначити зміст суб'єктивного права людини і громадянина на заробітну плату (підрозділ 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1). Метод класифікації дозволив здійснити групування стандартів Європейського суду з прав людини, а також конституцій європейських держав за різними критеріями (підрозділи 1.3, 2.1, 2.3, 3.1). Структурно-логічний метод використовувався для дослідження сучасного стану реалізації конституційного права людини і громадянина на заробітну плату (розділ 2). При розробці пропозицій з удосконалення закріплених на конституційному рівні гарантій реалізації права на заробітну плату використовувалися методи аналізу й синтезу (підрозділ 3.3).

Оцінка змісту та завершеності дисертації, її оформлення.

Структура роботи має класичний вигляд, побудована за принципом «від загального - до конкретного». Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. У вступі дисертаційного дослідження обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначається її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, мета й задачі, об'єкт і предмет, методологічні підходи та методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, їх апробація, структура й обсяг дисертації.

У розділі 1 дисертаційного дослідження, який має назву: «Загальнотеоретичні засади права на заробітну плату» і складається з трьох підрозділів проаналізовано місце та роль права на заробітну плату в системі конституційних прав та свобод, розкрито зміст та особливості права на заробітну плату як суб'єктивного права, здійснено аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду конституційно-правового регулювання права на заробітну плату. Висновки до цього розділу дослідження є змістовно наповненими, достатньою мірою обґрунтовані.

У розділі 2 дисертаційного дослідження, який має назву «Конституційні принципи як основа правового регулювання права на заробітну плату» і складається з трьох підрозділів проаналізовано основні конституційні принципи та верховенство права як концептуальну основу правового регулювання права на заробітну плату, досліджено справедливість та гуманізм як ключові конституційні засади регулювання права на заробітну плату, здійснено аналіз принципу рівності та заборони дискримінації та їх місця у регулюванні права на заробітну плату. Висновки до цього розділу дослідження є змістовно наповненими, достатньою мірою обґрунтовані.

У розділі 3 дисертаційного дослідження, який має назву: «Конституційні гарантії реалізації права людини і громадянина на заробітну плату» і складається з трьох підрозділів, досліджено поняття та види гарантій реалізації права на заробітну плату. Також у даному розділі досліджено

мінімальну заробітну плату як засіб забезпечення права людини на достатній життєвий рівень, розкрито питання удосконалення закріплених на конституційному рівні гарантій реалізації права на заробітну плату. Висновки до цього розділу дослідження є змістовно наповненими, достатньою мірою обґрунтовані.

Завершується робота загальними висновками, які впливають із усього змісту роботи.

Сформульовані автором у науковій роботі основні положення, висновки та рекомендації, в тому числі й ті, що віднесені ним до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості. Це стало можливим завдяки використанню широкого кола вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, результатів емпіричних досліджень. Рецензована дисертація та її автореферат мають достатньо високої якості науковий апарат, матеріал викладений чітко, доступно і юридично грамотно. Позиції, які відстоює автор, ґрунтуються на наявних досягненнях конституційної доктрини України, положеннях суміжних дисциплін. Запропоновані автором наукового дослідження висновки та пропозиції підтверджуються фактами, критичним аналізом нормативних приписів законодавства, і висловленими в юридичній літературі позиціями вчених-юристів з даного питання.

Дисертація Вікторії Іванівни Фрідманської оформлена згідно з нормативними вимогами і стандартами, які передбачені для такого виду досліджень. Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю, що оптимально поєднує складові представленої дослідження. Положення, висновки та пропозиції, що містяться в науковій праці, характеризуються завершеністю, аргументованістю та послідовністю.

Після ознайомлення із матеріалами дисертаційного дослідження та авторефератом дисертації можемо зазначити, що **автореферат дисертації відображає зміст основних положень дисертації.**

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Практичне значення одержаних результатів не викликає сумнівів, оскільки згідно з

представленими матеріалами, основні її результати та надбання можуть бути використані: у науково-дослідній сфері - для подальших теоретичних досліджень та удосконалення наукових розробок щодо реалізації конституційного права людини і громадянина на заробітну плату; у правотворчій сфері - у процесі подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства в сфері права на заробітну плату; у правозастосовній (правореалізаційній) практиці - для підвищення рівня професійності посадових осіб та покращення їхньої ефективності в сфері реалізації права на заробітну плату; у навчально-методичній роботі - при підготовці підручників, навчальних посібників та науково-методичних рекомендацій та навчальних курсів: «Конституційне право України», «Конституційне право зарубіжних країн», «Права людини», «Трудове право».

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих автором працях. Основні висновки та положення дисертаційного дослідження оприлюднені у п'яти наукових працях здобувача, у тому числі двох наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, трьох статтях, опублікованих у наукових виданнях іноземної держави з напрямку, з якого підготовлено дисертацію, трьох тезах наукових доповідей на науково-практичних конференціях. У сукупності з авторефератом друковані роботи здобувача достатньо повно відображають зміст основних положень і висновків його дисертаційного дослідження та дозволяють науковій громадськості ознайомитися із ними. У авторефераті дисертації відображено основні положення здійсненого дослідження. Вони ідентичні із дисертаційним змістом.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Як і будь-яка по-справжньому творча праця, дисертаційне дослідження В.І. Фрідманської не позбавлене дискусійних положень. Тому загальна позитивна оцінка дисертації не виключає деяких зауважень і побажань, які носять рекомендаційний характер і, які можуть бути використані автором у подальших наукових дослідженнях.

Окремі положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертанткою, на наш погляд, є дещо дискусійними або такими, що потребують додаткової аргументації, зокрема:

1. Дисертантка доходить висновку, що конституційні принципи (рівність, гуманізм, справедливість, свобода, заборона дискримінації) та верховенство права відіграють ключову роль у регулюванні права на заробітну плату і їх регулюючий вплив явно простежується і у трудовому законодавстві. Дане положення є дискусійним, оскільки і принцип верховенства права також є конституційним принципом і основою для правової системи України.

2. Автор доходить висновку, що необхідно удосконалити гарантії реалізації права на заробітну плату, зокрема шляхом: посилення відповідальності роботодавців у разі порушення права на заробітну плату; забезпечення пропорційності між мінімальною заробітною платою і максимальними розмірами реальних заробітних плат в державі; врегулювання підходів до підвищення заробітної плати медичних працівників та працівників з немедичною освітою закладів охорони здоров'я, котрі залучені до надання медичних послуг в період пандемії. Водночас до цих загальних гарантій включено також і спеціальні, що стосуються окремої категорії працівників (врегулювання підходів до підвищення заробітної плати медичних працівників та працівників з немедичною освітою закладів охорони здоров'я, котрі залучені до надання медичних послуг в період пандемії). Слушним було б розмежувати їх на загальні та спеціальні гарантії.

3. Під час досліджуваної проблематики дисертантка як на один із шляхів удосконалення гарантій реалізації права на заробітну плату вказує «посилення відповідальності роботодавців у разі порушення права на заробітну плату шляхом підвищення штрафних санкцій та можливого встановлення презумпції вини роботодавця», проте не наводить конкретних пропозицій та не вказує на подальший механізм удосконалення таких гарантій.

4. У підрозділі 1.1. автор вказує на такі різні за своїм змістом поняття як «право працівника на отримання заробітної плати, як гарантія її отримання» і «право на заробітну плату, як гарантія існування працівника та членів його сім'ї». Здається не зовсім зрозумілим що саме автор мав на увазі під такими термінами. Тому пропонується на публічному захисті почути авторську позицію з цього приводу.

5. Назва підрозділу 3.1 звучить як «Поняття гарантій реалізації права на заробітну плату», проте у описовій частині даного підрозділу автором розглядаються і види гарантій, що свідчить про визначення змістом підрозділу вужчого кола завдань ніж були охарактеризовані.

Однак, перелічені дискусійні позиції складають підґрунтя для подальших досліджень та продовження роботи по удосконаленню наукової думки, підтверджують творчий характер праці, яка добре підготовлена і належним чином оформлена. Зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не впливають на високий науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачем. Слід констатувати, що дисертантка довела свою здатність самостійно здійснювати дослідження в галузі конституційного права, і аналіз дисертації дозволяє стверджувати, що визначені в роботі дослідницькі завдання нею було виконано.

ВИСНОВОК

Дисертаційна робота Фрідманської Вікторії Іванівни на тему: «Конституційне право людини і громадянина на заробітну плату» - відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.05.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

26 квітня 2021 р.

Офіційний опонент:

д.ю.н., професор,

професор кафедри конституційного права

Інституту права

Київського національного

університету ім. Тараса Шевченка

Л.М. Дешко